

Het aan het einde van de bundel opgenomen overzicht van de vele publikaties van Hemels in de afgelopen vijftientig jaar toont duidelijk de vooraanstaande plaats die hij in de persgeschiedenis in binnen- en buitenland verworven heeft.

G. A. M. Beekelaar

MIDDELEEUWEN

N. E. Algra, *Zeventien keuren en vierentwintig landrechten* (Tweede druk; Doorn: Graal, [1992], 493 blz., ISBN 90 74284 04 3).

In 1966 publiceerde N. E. Algra als Estrik XXXIX' de eerste studie over de 17 keuren en 24 landrechten, een belangrijk onderdeel van de ons overgeleverde rechtsteksten uit de gebieden waar ooit het in de middeleeuwen gevormde Oudfriese recht van kracht is geweest. Hij gaf zijn studie 'De tekstfiliatie van de 17 keuren en 24 landrechten' toen de volgende ondertitel mee: 'Een voorbereidend onderzoek'. Nu, 25 jaar later, is met het boek *Zeventien keuren en vierentwintig landrechten* (eerste druk Doorn, 1991) het vervolg van dit voorbereidend onderzoek verschenen.

De studie bestaat uit drie gedeelten; het eerste deel gaat over het gebruikte bronnenmateriaal, het tweede over de achtergrond der bronnen en het derde over de inhoud van de keuren en landrechten. Bij zijn bestudering van het bronnenmateriaal betreft Algra ook de Latijnse, Middelnederlandse en Middelnederduitse versies van de 17 keuren en 24 landrechten. Deze versies zijn immers mede van belang voor het goede verstaan van de verschillende in het Oudfries gestelde teksten.

Of men de 17 keuren en 24 landrechten nu bestudeert als frisis of als rechtshistoricus, deze studie is van onschatbare waarde. Zij toont opnieuw aan, dat de taalkundige bestudering van de Oudfriese teksten, die grotendeels van juridische aard zijn, hand in hand dient te gaan met rechtshistorische kennis om tot het beste resultaat te komen. Dit blijkt ook bij de schets van de achtergronden van de 17 keuren en 24 landrechten. Hierbij grijpt Algra de gelegenheid aan voorgoed, zo is te hopen, af te rekenen met het romantische beeld van de 'Friese vrijheid', zoals dat in de negentiende eeuw gestalte kreeg. Voortbouwend op het werk van onder andere J. R. G. Schuur en O. Vries² maakt de schrijver duidelijk, dat het gaat om het vrij zijn van een landsheer, wat gelet op de staatkundige toestand van de andere gebieden in het Duitse Rijk een unieke situatie was.

De 17 keuren hebben naar alle waarschijnlijkheid gediend tot legitimatie van de Friese vrijheid in deze opvatting. De bakermat van deze keuren, die vermoedelijk al uit de elfde eeuw stammen, ligt dan ook naar alle waarschijnlijkheid in de Groningse Ommelanden, waar dit landsheerloze tijdvak al vrij vroeg begon. De 24 landrechten, die in de overgeleverde handschriften altijd onmiddellijk op de 17 keuren volgen en ook altijd in één adem met deze keuren genoemd worden, zijn jonger van datum. Het gaat hierbij vermoedelijk om een oorspronkelijk particuliere verzameling van een aantal uitspraken van één of meer zogenaamde landgerechten in de Friese gebieden, welke collectie later een officiële status kreeg. Zij werd waarschijnlijk in de dertiende of in het begin van de veertiende eeuw afgerond. In het derde deel van deze studie wordt een grondige analyse gegeven van de bepalingen van de 17 keuren en 24 landrechten. Daarbij treedt zo nu en dan ook een verschil van inzicht wat betreft de betekenis van een bepaald woord aan

het licht. Een goed voorbeeld daarvan is de vertaling van de term 'godes monnes scale' in het tiende landrecht. Naar Algra's mening moet deze term vertaald worden als 'godsmans [i.e. priesters] knecht' en niet als knecht van een goede man, zoals tot nog toe werd aangenomen.

Het is overigens raadzaam bij het lezen van dit boek een of meer van de tekstuitgaven, die in de Inleiding worden opgesomd, bij de hand te hebben. Op die manier kan men Algra's betoog optimaal volgen. Wie niet of niet zo vertrouwd is met de Oudfriese taal, zou gebruik kunnen maken van de tekstuitgaven van W. J. Buma en W. Ebel, genoemd op de pagina's 32 en 33. Deze bevatten namelijk mede een Duitse vertaling van de tekst en dat is wel eens handig, omdat Algra zelfde tekstgedeelten die hij aanhaalt lang niet altijd van een vertaling voorziet. Overigens moet men een eventueel gebrek aan kennis van het Oudfries beslist geen hinderpaal laten zijn om dit boek over de 17 keuren en 24 landrechten ter hand te nemen. Men zou anders een prachtige studie en vele verrassende inzichten op het terrein van de middeleeuwse rechtsontwikkeling in de Friese landen missen.

B. S. Hempenius-van Dijk

1 N. E. Algra, *De tekstfiliatie van de 17 keuren en 24 landrechten, een voorbereidend onderzoek* (Estrikken XXXIX; Groningen, 1966).

2 J. R. G. Schuur, 'De Friese hoofdeling opnieuw bekeken', *BMGN*, CII (1987) 1-28; O. Vries, *Het Heilige Roomse Rijk en de Friese vrijheid* (Leeuwarden, 1987).

W. Steurs, *Naissance d'une région. Aux origines de la mairie de Bois-le-Duc. Recherches sur le Brabant septentrional aux 12e et 13e siècles* (Dissertatie Vrije universiteit Brussel, 1988, Mémoire de la Classe des lettres, 3e série III; Brussel Académie royale de Belgique, Classe des lettres, 1993, 426 blz., Bfl600,-, ISBN 2 8031 0101 7).

Tot voor kort was de vroeg-middeleeuwse geschiedenis van Noord-Brabant in nevelen gehuld. De zandgronden van de Kempen waren dun bevolkt en politiek gezien leek het gebied een vacuüm te zijn. Pas vanaf het eind van de twaalfde eeuw werd het grootste deel van de Kempen ingelijfd bij het hertogdom Brabant. De verschijning van het eerste deel van het *Oorkondenboek Noord-Brabant* in 1979 betekende dat de sterk verspreide diplomatische bronnen binnen handbereik kwamen. Met de uitgave van de paar relevante kronieken is men nog niet zo ver gevorderd. Vanaf de jaren zeventig werd met name in de streek ten zuidwesten van Eindhoven en in de binnenstad van 's-Hertogenbosch veel archeologisch bodemonderzoek verricht. Dit leidde tot een stroom van publikaties waaronder ik de drie delen van het Kempenproject en het door de Bossche stadsarcheoloog H. L. Janssen geredigeerde boek *Van Bos tot Stad* met name wil noemen.

Ondertussen publiceerde de Waalse historicus W. Steurs enkele opmerkelijke artikelen onder meer over de door hertog Hendrik I (1190-1235) gestichte steden en vrijheden. Deze studies maakten deel uit van een groter project met als doel een reconstructie van de geschiedenis van oostelijk Noord-Brabant in de periode 1100-1300. In 1988 kon Willy Steurs zijn werk afronden met een promotie aan de Université libre de Bruxelles (promotor prof. dr. G. Despy). Het manuscript zoals het door de Academie werd uitgegeven is afgesloten in 1989, zodat enkele belangrijke studies die sedertdien van de pers kwamen niet konden worden meegenomen.

Het vertrekpunt van Steurs is de streek Toxandrië zoals die eruit zag na de Frankische kolonisatie rond 700: een dunbevolkt gebied zonder echte kerkdorpen, bewoond door boeren en